

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research

Cilt: 14 Sayı: 77 Nisan 2021 & Volume: 14 Issue: 77 April 2021

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

KİTAB-I DEDE KORKUT'U GELİŞME KURAMI ÇERÇEVESİNDE İNCELEME DENEMESİ EXAMINATIONAL TRIAL OF THE DEDE QORQUT BOOK IN THE FRAMEWORK OF DEVELOPMENTAL THEORY

Ebru SAYGIN KÜSMÜŐ*

Öz

Birbirinden çok uzakta ve tarihi herhangi bir dönemde hiçbir şekilde ilişki içinde bulunmayan toplumlar, benzer kültürel yaratımlarda bulunmuşlardır. Bir halk bilimi kuramı olan gelişme kuramı bu durumu "insan ruhu her yerde bir ve aynıdır ve bu özelliği dolayısıyla zaman içinde birbirinden habersiz olarak gereksinim duyduğu anda benzer ürünler yaratacaktır." şeklinde açıklamaktadır. Bu çalışmada söz konusu edindiğimiz destandan halk hikâyesine geçişin en önemli eseri olan Kitab-ı Dede Korkut'ta geçen bazı motiflerin farklı toplumların anlatılarında da yer aldığını görmekteyiz. Örneđin Türk anlatılarında geçen çocuğu olmayan çiftlerin elma yiyerek çocuk sahibi olması motifine Tevrat'ta da rastlanmaktadır. Bir kültürel ilişki veya komşuluk ilişkisi bulunmamasına rağmen aynı motifin kullanılmış olmasını, söz konusu kuramın savunduğu insan ruhundaki benzerlik ve aynılık yaklaşımıyla açıklamak mümkündür. Bu çalışmanın amacı, Kitab-ı Dede Korkut'ta kullanılan bazı motifleri evrensel olmaları bakımından Gelişme Kuramı çerçevesinde açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler: Gelişme Kuramı, Dede Korkut Hikâyeleri, Motif, Evrensellik, Anlatımlar.

Abstract

Societies that are far from each other and have never been in contact at any historical time have made similar cultural creations. The developmental theory, which is a theory of folklore, explains this situation as "the human spirit is one and the same everywhere, thanks to this feature, they will create similar products over time when they needed, unaware of each other." In this study, we see that some motifs in the book of Dede Qorqut, which is the most important work of the transition from epic to folk story, are also included in the narratives of different societies. For example, the motif of couples who do not have children to have children by eating apples, mentioned in Turkish narratives, is also found in the Torah. It is possible to explain the use of the same motif despite the absence of a cultural or neighborhood relationship with the similarity and sameness approach in the human psyche defended by the theory in question. The purpose of this study is to explain some of the motifs used in the Dede Qorqut book within the framework of the Developmental Theory in terms of being universal.

Keywords: Developmental Theory, Dede Qorqut Stories, Motifs, Universality, Narratives.

* Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-3510-2782, ebrusayginn.94@gmail.com

1. Giriş

19. yüzyılda ortaya atılan gelişme kuramı temelde toplumların sahip olduğu kültür ve medeniyetin nasıl oluşup geliştiği, toplumlarda kültür ve medeniyetlerin benzer ve farklı oluşlarının nedenleri, bazı kültür ve medeniyetlerin dahi ileri olmasına rağmen, bazılarının neden az gelişmiş veya hiç gelişmemiş oldukları sorunlarından hareketle ortaya çıkmıştır. En önemli temsilcisi İngiliz Edward Burnett Tylor'dur (Oğuz, 2013, 62). İnsan ruhunun her yerde bir ve aynı olduğunu savunan gelişme kuramcılarının göre, birbirinden çok uzak ve tarihin hiçbir döneminde birbiriyle ilişkisi olduğu bilinmeyen farklı toplumlardaki benzer kültürel yaratmaların bulunması insan ruhunun doğasının aynı olmasının bir sonucudur. Bu sebeple çeşitli topluluklar eşit şartlar altında aynı şeyleri vücuda getirmeye, birbirine paralel şekilde düşünmeye ve aynı niteliğe sahip keşifler ve icatlar yapmaya muktedirler. "Paralelci"ler olarak da anılan gelişme kuramı temsilcileri, her kavimde ayrı ayrı meydana çıkan medeniyetlerin paralel şekilde, kendiliklerinden gelişip gittiğini savunmaktadırlar (Kafesoğlu, 1997, 19).

Gelişme kuramı, bazı halk bilgisi ürünlerinin aynı zamanda farklı toplumlarda var olması ve bu varoluşun bir toplumdan diğer topluma geçmesi ya da ödünç alınması ile açıklanamadığı durumlarda da kullanılabilir. Bu bağlamda içerdiği hikayelerde pek çok motif barındıran Kitab-ı Dede Korkut'u ele alacak olursak "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek" ve "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi" anlatımlarıyla İlyada ve Odyssea'nın bazı bölümlerinde benzerlikler bulunduğunu, hatta birebir örtüşen kısımlar olduğunu görmekteyiz. Söz konusu bu benzerlikle ilgili bazı araştırmacılar, anlatılardan birinin kopya veya alıntı olduğunu iddia etmiştir. Kitab-ı Dede Korkut'un İlyada ve Odyssea'ya kaynaklık etmiş olabileceği ortaya atılmıştır. Ancak sonraları İlyada ve Odyssea'nın daha eski yazılı eserler olması sebebiyle Dede Korkut Kitabı'nın kopya olduğu iddiası da ortaya çıkmıştır. Daha sonra yapılan çalışmalarda Dede Korkut Kitabı anlatılarının Orta Asya Türk boyları arasında da anlatıldığı tespit edilmiş ve Türk topluluklarının Yunanlılarla tarihte gözlemlenebilen herhangi bir ilişki içerisinde olmadığı ortaya çıkmıştır (Oğuz, 2013, 63). Dolayısıyla yukarıda bahsettiğimiz iddialar da çürütülerek bu benzerlik sorununun gelişme kuramıyla açıklanabilmesi mümkün hale gelmiştir.

Türk sözlü anlatımları içerisinde oldukça mühim bir yeri olan Dede Korkut Hikâyeleri üzerine pek çok çalışma yapılmış ve çeşitli yönleriyle araştırmalara konu olmuştur. Bu konulardan biri de şüphesiz ki motif açısından zenginliğidir. İnsanlar yüzyıllarca onları etkileyen durumları, karşılaştığı olayları olağanüstü güçlere bağlayarak açıklamaya çalışmışlardır. Özellikle Yunan mitolojisine baktığımızda çok zengin bir motif kaynağı olduğunu görmemiz mümkündür. Kitab-ı Dede Korkut'ta karşımıza çıkan bazı motiflerin kaynağına bakıldığında mitolojik dönemlere kadar uzandığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı da evrensel olduğu saptanan motiflerin gelişme kuramı çerçevesinde incelenmesidir.

Kitab-ı Dede Korkut, son derece evrensel bir ruha sahiptir ve eski Yunan mitleriyle veyahut başka anlatılarla benzerlik gösteren motifler barındırması böyle bir ruhun göstergesidir. Burada mantık basittir: Geriye gittikçe ve tabiata döndükçe bütün insanların kardeş ve akraba oldukları görülür. Kök birdir ve bir olan bu kökten bazen sırasını bekleyerek, bazen de sabırsızlıkla itişip kakışarak ortaya çıkan aşiretler ve kabileler birbirlerinden zaman geçtikçe yavaş yavaş farklılaşmışlardır ancak yine de birbirlerine oldukça benzemektedirler (Abdulla, 2012, 26). Eski Yunan mitoloji dünyasının kahramanı Odysseus'nin başına gelenler, Oğuz kahramanlarının maceralarını hatırlatır. Özellikle Odysseus'nin Yunan aleminde tek başına yerine getirdiği işlevin Oğuz'da Beyrek ve Basat gibi iki kişi tarafından hayata geçirilmesi ilgi çekicidir. Odysseus'un gördüklerinin bir kısmını Basat, bir kısmını Beyrek yaşar. Odysseus ve Polyphemos arasındaki ilişkiler, Basat ve Tepegöz arasındaki ilişkilere benzer. Odysseus'un doğduğu ada İthaki'ye yeniden dönüşü sonrası karısına kendisini tanıtmaması, Beyrek'in nişanlısı Banı Çiçek'e kendisini tanıtmamasıyla son derece benzerlik göstermektedir. Bu benzerlikleri tesadüfi saymak mümkün görülmemektedir (Abdulla, 2012, 27-28).

Bu çalışmada farklı toplumların anlatmaları olan İlyada, Odysseia ve kutsal kitap Tevrat'ta geçen bazı olaylar incelenmiş olup bu anlatmalarda geçen motifler tespit edilmiş ve çalışmaya konu edindiğimiz Kitab-ı Dede Korkut'ta geçen motiflerle benzer noktalarına rastlanmıştır. Yukarıda da ayrıntılı bir biçimde değindiğimiz gibi, benzer motiflerin farklı zamanlarda farklı toplumlar tarafından kullanılmasının, gelişme kuramı ile ifade edilebilmesinin mümkün olabileceğini düşünerek tespit edilen bu motifleri açıklamaya çalışacağız.

2. Tespit Edilen Motifler

Tarihi-Coğrafi Fin Yönteminin en önemli temsilcilerinden olan ve motif konusunda hazırladığı "The Motif Index of Folk Literature" (Thompson, 1955-1958) adlı eseri ile dünyaca tanınan Stith Thompson motifi; "Motif bir masaldaki en küçük unsur olup, bu unsur gelenekte sürekli bir var oluş gücüne sahiptir. Bu güce sahip olabilmek için bu unsur, görülmemişlik ve çarpıcılık özelliklerine sahip olmak zorundadır" şeklinde açıklar. Thompson eserinde 23 ana başlık altında topladığı motifleri, kendi aralarında da alt başlıklara ayırmıştır. Halk bilimciler arasında "Motif Index" olarak adlandırılan bu örnek çalışmanın ilk beş cildinde konular sıralanmış, altıncı cildinde ise alfabetik indeks verilmiştir (Erol Çalışkan, 2017, 1718).

Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk boylarının yarattıkları sözlü kültür ürünleri arasında güçlü benzerlikler olduğu bilinmektedir. Bütün Türk boylarının sözlü kültür ürünleri üzerine yapılacak kapsamlı bir çalışma, Türk kültür birliğinin açık bir delili olacaktır. Çünkü geniş bir coğrafyaya yayılmış olan bu Türk boyları ortak bir geçmişe sahiptir. Dolayısıyla yaratılan ve aktarılmaya devam eden sözlü kültür ürünlerinin birbirlerine bu kadar benzemesi şaşırtıcı değildir (Erol Çalışkan, 2016, 285). Ancak ortak bir kültüre ve geçmişe sahip olmayan hatta aralarında en ufak bir bağlantı dahi bulunmayan toplumların sözlü kültür ürünlerindeki benzerlik şaşırtıcıdır. Bu benzerlik ancak gelişme kuramı ile açıklanabilir ki biz de yukarıda tanımını verdiğimiz motiflerin neler olduğunu gelişme kuramı ışığında şöyle sıralayabiliriz:

2.1. Öldükten Sonra Dirilme Motifi: Bu motife çoğunlukla masal ve destanlarda rastlanmakla beraber Dede Korkut Hikayeleri'nde de yer verildiği görülmektedir (Derdiyok,1993,4). Bu bağlamda Dirse Han Oğlu Boğaç Han'ı ele alacak olursak, Dirse Han oğlu Boğaç Han'ı kırk yiğidin onu kandırması üzerine okla vurmaktadır. Oğlan ölmek üzereyken Hızır yetişir ve üç kez yarasını sıvazlayarak onu ölümden kurtarır. Burada tam bir ölüm söz konusu değildir. Öldükten sonra dirilme motifi ve Hızır motifi iç içe geçmiş durumdadır.

Aynı motifin benzerine İlyada Destanı'nda da rastlanmaktadır. Destanın beşinci bölümüne baktığımızda Aineias ile Diomedes arasındaki savaşı görmekteyiz. Burada oğlu Aineias'ı savaştan geri çekmeye çalışan Aphrodite vurulur ve annesi Dione'nin yanına götürülür. Dione Aphrodite'in bileğindeki özü iki eliyle siler, ağır acılarını dindirir. Bu sırada Ares'in başından geçen benzer bir olayı anlatır (Derdiyok,1993,4) :

"...Ares de bu yüzden çok acılar çekti. Otos'la güçlü Ephialtes, Aloeus'un iki oğlu, vurdular onu kalın zincirlere, tunç bir küpte kapalı kaldı tam on üç ay."

"Güzel Eeriboia, üvey anaları, haber vermeseydi Hermes'e savaşa doymaz Ares ölecekti oracıkta. Ağır zincirler altında bitkin Ares'i neyse ki Hermes aldı götürdü. Bilmezsin Here de bu yüzden neler çekti. Amphitryon'un yaman oğlu vurmuştu onu sağ memesi altından, üç çatal bir okla, dayanılmaz acılar kaplamıştı yüreğini. Hades de neler çekti, o azman tanrı, Kalkanlı Zeus'un oğlu sivi bir okla ölüler ülkesinin kapısında vurdu onu, Herakles ona dinmez acılar verdi. Sonra Hades çıktı Zeus'un evine, koca Olympos'a, yüreği yanık, acılar içindeydi, omzuna güçlü ok girmiş, canım yakıyordu. Ama ölümlü yaratılmış değildi o; geldi, acı dindiren ilaçlar serpti omzuna, Paian tanrı, yarayı iyi etti." (Homeros,2008,159)

Dione'nin anlattığı bu olay, Boğaç Han'ın vurulmasından sonra Hızır tarafından iyileştirilmesiyle benzerlik göstermektedir.

Öldükten sonra dirilme motifine bir diğer örnek de Tevrat'ta geçmektedir. Buna göre Tanrı insanı Elişa, bir dua eder ve bu dua sonucunda yaşlı bir kadının hamile kalmasını sağlar. Kadın hamile kalır fakat doğurduğu bebek fazla yaşamaz. Bunun üzerine Elişa tanrıya yalvararak çocuğu diriltir:

"2.Kr.4: 32 Elişa eve vardığında, çocuğu yatağında ölü buldu.

2.Kr.4: 33 İçeri girdi, kapıyı kapayıp RAB'be yalvarmaya başladı.

2.Kr.4: 34 Sonra ağzı çocuğun ağzına, gözleriyle elleri de çocuğun gözleriyle ellerinin üzerine gelecek biçimde yatağa, çocuğun üzerine kapandı. Çocuğun bedeni ısınmaya başladı"¹

2.2. Adak Adandıktan Sonra Çocuğun Olması Motifi: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda bu motife rastlamaktayız. Bayındır Han'ın verdiği davette oğlu kızı olmadığı için Dirse Han kara çadıra oturtularak hor görülmektedir. Davetten sonra evine dönen Dirse Han karısına çocuğunun olmamasının nedenini sorar. Karısı ise şu şekilde karşılık verir:

"Hey Dirse Han, bana gazap etme, incinip acı sözler söyleme, yerinden kalk, alaca çadırını yer yüzüne diktir, attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kes, İç Oğuzun Dış Oğuzun beylerini başına topla, aç görsen doyur, çıplak görsen donat, borçluyu borcundan kurtar, tepe gibi et yığ, göl gibi kırmızı sağdır, büyük ziyafet ver, dilek dile, olur ki bir ağzı dualının hayır duası ile Tanrı bize bir topaç gibi çocuk verir." (Ergin, 1969, 11-12).

Bunun üzerine Dirse Han büyük bir ziyafet verir. Fakirleri doyurur, kurbanlar keser ve dilekte bulunur. Şölene katılan ağzı dualı birinin duasıyla bir süre sonra karısı hamile kalır.

Benzer motife Tevrat'ta da rastlanmaktadır. Manoah ile karısı senelerce dua ettikten sonra oğulları Şimson (Samson) doğmuştur. Şimson daha ana rahmindeyken Tanrı'ya adanmış bir oğuldur. Bu anlatı, Tevrat'ın "Hakimler" bölümünde şu şekilde geçmektedir:

Hak.13: 2 "Dan oymağından Soralı bir adam vardı. Adı Manoah'tı. Karısı kısırdı ve hiç çocuğu olmamıştı."

Hak.13: 3 "RAB'bin meleği kadına görünerek, 'Kısır olduğun, çocuk doğurmadığın halde gebe kalıp bir oğul doğuracaksın' dedi.

Hak.13: 4 "Bundan böyle şarap ya da içki içmemeye dikkat et, murdar bir şey yeme."

Hak.13: 5 "Çünkü gebe kalıp bir oğul doğuracaksın. Onun başına ustura değmeyecek. Çünkü o daha rahmindeyken Tanrı'ya adanmış olacak. İsrail'i Filistliler'in elinden kurtarmaya başlayacak olan odur."

Hak.13: 6 "Kadın kocasına gidip, 'Yanıma bir Tanrı adamı geldi' dedi, 'Tanrı'nın meleğine benzer görkemli bir görünüşü vardı. Nereden geldiğini sormadım. Bana adını da söylemedi."

Hak.13: 7 "Ama, gebe kalıp bir oğul doğuracaksın dedi, Bundan böyle şarap ve içki içme, murdar bir şey yeme. Çünkü çocuk ana rahmine düştüğü andan öleceği güne dek Tanrı'nın adanmışı olacak."

Hak.13: 8 "Manoah RAB'be şöyle yakardı: 'Ya Rab, gönderdiğin Tanrı adamının yine gelmesini, doğacak çocuk için ne yapmamız gerektiğini bize öğretmesini dilerim.'"²

2.3. Can Karşılığında Can Bulma Motifi: Duha Koca ile Deli Dumrul boyunda Deli Dumrul'un Azrail ile mücadelesinde cana karşılık can bulma motifi karşımıza çıkmaktadır:

Azrail tam Deli Dumrul'un canını alacakken Deli Dumrul aman diler. Azrail de Tanrı'dan dilemesini ister ve Tanrı canı yerine can bulduğu zaman bağışlanacağını bildirir. Bunun üzerine Deli Dumrul anasından, babasından ve karısından can diler. Buna yalnızca karısı razı olur. Bu durumu gören Tanrı Azrail'e anasının ve babasının canını almasını emreder ve karısının ömrünü kırk yıl daha uzatır. Deli Dumrul boyu, Yunan mitolojisindeki "Admetos ve Alkestis" masalı ile

¹ Tevrat, Kr.4: 32-33-34-35.

² Tevrat, Hak.13: 2-3-4-5-6-7-8.

benzerlik göstermektedir. Burada kral Admetos ölecektir, anasından, babasından canlarını oğulları için vermelerini ister, onlar reddeder. Fakat karısı Alkestis, kocası için bu fedakarlığa hazırdır; ölüm gelir, onun canını alır. Bu sırada bir rastlantı olarak Herakles, Admet'e gelir ve soylu kadının hayatını kurtarıp geri verinceye değin ölümle dövüşür (Gökyay, 1973, 327).

Her iki anlatıda da ortak olan özellikler şunlardır: Admetos tanrıları seven ve tanrılar tarafından sevilen bir ölümlüdür. Dumrul da aynı şekilde Tanrı'yı seven ve onun tarafından sevilen biridir. Her ikisi de bencil değildir, onlar sadece inançlı kimselerdir ve tanrılar/Tanrı kendilerine "can yerine can bulma" fırsatını vermiştir. Ölüm anı geldiğinde hem Admetos hem Dumrul bir kez daha tanrıların/Tanrı'nın onlara hazırladığı kadere boyun eğerler. Ancak, Tanrı'nın bir kimseye bahsettiği kurtulma fırsatı da insanın geri çeviremeyeceği bir armağandır (Sina, 2004, 230). Ayrıntıları ve konuyla ilgili eklemeleri çıkardığımızda ölümle mücadele ve insanın kendi gücüne güvenmesi hem Yunan hem de Oğuz destanında tespit edilebilir. (Abdulla, 2012, 29).

Benzer motife bir Bizans efsanesi olan Digenis Akritas'ta da rastlanır: "... Digenis mukadder ölümünü kuşların ötüşünden öğrenir. Ölüm meleğini kendisiyle dövüşmeye, güreşe çağırır. İki kez onu yener, üçüncüsünde yenilir. Anasından kendisine ölüm döşegini hazırlamasını ister. Sen Corc (Hızır Aleyhisselam) ona bir şartla Tanrı'nın canını bağışlamasını sağlar: Herhangi bir kişi onun yerine canını verirse kendisi hayatta kalacaktır. Anası, babası ve kız kardeşi, kahramana böyle bir fedakârlıkta bulunmaktan kaçınırlar, ama karısı kendini feda etmeyi seve seve kabul eder." (Gökyay, 2006'dan akt. Şahin, 2018, 57).

Ölüm meleği ile karşılaşma ve canını vermek istemeyen kahramanın fedakâr eşi tarafından kurtarılması ele aldığımız anlatılarda ortak konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4. Kahramanın Bir Hayvan Tarafından Büyütülmesi Motifi: Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi boyu, Basat'ın bir aslan tarafından büyütüldüğü ayrıntısıyla başlamaktadır:

"Meğer Hanım bir gün Oğuz otururken üstüne düşman geldi. Gece içinde ürktü göçtü. Kaçıp giderken Aruz Kocanın oğlanlığı düşmüş. Bir aslan bulup götürmüş, beslemiş." (Ergin, 1969, 168).

Roma mitolojisinde de benzer bir durum karşımıza çıkmaktadır: Romulus ile Remus'u bir dişi kurt emzirir. Yunan mitolojisinde de Rhea, Zeus'u doğurunca Kronos diğer çocuklarını yuttuğu gibi Zeus'u da yutmasını diye büyük annesine vermeye karar verir. Zeus'un sütle beslenmesi gerekmektedir ve bu işi de Amaltheia adlı bir su perisi üstlenir. Yunan mitolojisinde Amalthea'nın dişi bir keçi olduğuna dair söylenceler bulunmaktadır (Sears, 2020, 51). Dolayısıyla Amalthea'nın bir keçi olduğunu kabul edersek, Zeus'u da bir hayvan tarafından büyütülen kahraman olarak nitelendirmemiz mümkündür.

2.5. Elin Havada Asılı Kalması Motifi: Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Dede Korkut'un bir kerameti görünmektedir: Bamsı Beyrek'e Banıççek'i istemeye giden Dede Korkut'un kızın abisi Deli Karçar atla kovalar. Yakaladığında kolunu kaldırıp kılıçla vurmaya ister. Bunun üzerine Dede Korkut dua okur ve "Çalarsan elin kurusun." der. Deli Karçar'ın eli havada asılı kalır. Deli Karçar aman diler ve kardeşini vermeye razı olur. Bunun üzerine Dede Korkut tekrar dua eder ve Deli Karçar'ın eli eski haline geri döner.

Benzer motife Tevrat'ta Yarovam'ın Süleyman'a karşı ayaklanması olayında rastlanmaktadır:

"1.Kr.13: 4 Kral Yarovam, Tanrı adamının Beytel'de sunağa karşı söylediklerini duyunca, elini ona doğru uzatarak, 'Yakalayın onu!' diye buyruk verdi. Ancak Tanrı adamına uzattığı eli felç oldu ve düzelmedi.

1.Kr.13: 5 Tanrı adamının RAB'bin buyruğuyla gösterdiği belirti uyarınca, sunak parçalandı, üstündeki küller çevreye savruldu.

³ Tevrat, Kr.13: 4-5-6.

1.Kr.13: 6 O zaman Kral Yarovam, Tanrı adamına, 'Lütfen benim için dua et, Tanrın RAB'be yalvar ki, elim eski halini alsın' dedi. Tanrı adamı RAB'be yalvarınca kralın eli iyileşip eski halini aldı."

2.6. Şekil Değiştirme Motifi: Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Beyrek yurduna döndüğünde yolda gördüğü ozanın yardımıyla kılık değiştirerek kendisini gizler:

"Beyrek Oğzuza geldi. Baktı gördü bir ozan gidiyor. Der: Bre ozan nereye gidiyorsun? Ozan der: Bey yiğit düğüne gidiyorum. Beyrek der: Düğün kimin? Yalancı oğlu Yaltacığın dedi. Bre kimin nesini alıyor dedi. Ozan der: Han Beyreğin adaklısını alıyor dedi. Beyrek der: Bre ozan kopuzunu bana ver atımı sana vereyim, sakla, geleyim değerini getireyim alayım dedi. Ozan der: Avazım kısılmadan, sesim kalınlaşmadan bir attır elime geçti, götüreyim saklayayım dedi. Ozan kopuzu Beyreğe verdi." (Ergin, 1969, 78).

Buradan anlaşıldığı üzere Beyrek kopuzu alarak ozan kılığına bürünmektedir. Bu durumu şekil değiştirme motifine örnek olarak değerlendirmemiz mümkündür.

Benzer motife Homeros'un Odyssea'sının on üçüncü bölümünde şu şekilde rastlamaktayız:

"Athene böyle dedi ve değneğiyle dokundu ona: Çevik üyeleri üstünde buruş buruş etti güzelim derisini, sarıya çalan saçlarını döktü başından, sardı bedenini çok yaşlı bir adamın derisiyle, o çok güzel gözlerini yaptı çipil çipil, çok kötü bir çaput attı sırtına, yırtık pırtık, kirli yağlı ve dumandan sis içinde, onun üstüne de tüyü dökülmüş postunu attı hızlı bir geyiğin, eline bir değnek verdi, bir de heybe, omzuna bir iple astığı bir heybeydi bu, delik deşik. Böylece danışıp anlaştıktan sonra ayrıldılar, tanrısal Lakedaimon'a gitti Athene hemen, gitti Odysseus'un oğlunu aramaya." (Homeros, 2008, 238).

Burada Odyssea tanrıça Athene'nin yardımıyla İthake'ye vardığında kendisini şekil değiştirerek gizlemektedir. Odyssea'daki tanrıçanın yerini Dede Korkut'ta ozan alır ve bu durum tesadüfi değildir. "Ozanların piri sayılan Korkut Ata, efsaneye göre, İslam dinini anlamak amacıyla Türkistan'dan Ceziretü'l-Arab'a gelmiş ve Hazret-i Ebu Bekir'le görüşerek İslam dinini kabul eylemiş büyük bir veli idi; Kitabı-ı Dede Korkut'daki Bey Büre Bey-oğlu Bamsı Beyrek hikayesi de gösteriyor ki, Ozan, adeta gaipten haber getiren bir bakıcı'dır." (Köprülü, 1999, 71).

Burada şekil değiştirme motifi göz önündedir fakat hikâyenin devamında gelen olaylar da Odysseus'un yaşadıklarıyla oldukça benzerlik göstermektedir ve bu da ele aldığımız gelişme kuramı bakımından önemli bir detaydır. Beyrek on altı yıl ayrılıktan sonra nişanlısının Yaltacuk ile evlendirileceğini duyar. Odysseus yirmi yıllık ayrılıktan sonra İthake adasına dönüp karısı Penelope'ye talip olan genç asilzadelerle karşılaşır. Beyrek, Yalancıoğlu Yaltacuk'a Beyrek'e ait olan yayı çekip ok atmasını teklif eder. Aynı şekilde Odysseus da karısına talip olan genç asilzadelere kendi yayını çekmelerini teklif eder. Hem Yaltacuk hem de Odysseus'un karşısındaki genç asilzadeler yay çekip ok atamazlar (Abdulla, 2012, 262).

2.7. Tek Gözlü Dev (Tepegöz) Motifi: Yunan mitosu ve Dede Korkut'ta geçen motiflerden en çok benzerlik gösteren motif, Tepegöz motifidir. Zira Tepegöz ve Yunan mitosundaki Küklop arasındaki benzerliğin tespit edilmesi üzerine Dede Korkut Kitabı bilim dünyasına tanıtılmıştır. Dolayısıyla kitabın bilim dünyasına tanıtılmasında en büyük etken bu benzerlik olmuştur demek yerinde bir tespittir. Dede Korkut'ta geçen Tepegöz adlı dev ile Odyssea'da geçen küklopların gerek fiziki özellikleri gerekse öldürülmelerindeki benzerlik oldukça dikkat çekicidir. Her ikisinin de başlarında birer tane gözü vardır. Odyssea destanında su perisini gebe bırakan sular tanrısı Poseidaon'dur. Dede Korkut'ta Poseidaon'un yerini Aruz'un çobanı alır. Hem küklobun hem de Tepegöz'ün gayrimeşru bir ilişki sonucu dünyaya gelmeleri dikkate şayan bir benzerliktir (Can, 2011, 281).

Hem kükloplar hem de Tepegöz, yüksek bir dağ başında yaşamaktadırlar. Ayrıca her iki türün de kör edildiklerini bilmekteyiz ve bu sahne de hemen hemen aynıdır. Basat, Tepegöz'ün en zayıf noktasının gözü olduğunu öğrenir. Ocağa kızdırılan şişi alır ve uyuyan Tepegöz'ün gözüne sokar. Homeros'ta da Küklop kızdırılan zeytin kazığının gözüne sokulmasıyla kör edilmektedir. Küklop öyle bir bağırır ki diğer küklopların hepsi mağaranın önüne gelir. Aynı şekilde Tepegöz de

öyle bir bağırır ki dağ taş yankılanır. Bu kör etme sonrası hem Odysseia hem de Basat mağaradaki koyun sürüsünün içine saklanırlar.

SONUÇ

Dede Korkut Kitabı denildiğinde akla ilk gelen, destandan hikâyeye geçiş döneminin en önemli eseri olmasıdır. Türk kültürünün zenginliğini göstermesi, Oğuz halkının yaşam tarzını yansıtmaya ve toplumsal değişiklikleri gibi çeşitli yönleri bakımından yapılan değerlendirmelerin yanı sıra, dikkatli bir okuma yapılarak incelendiğinde içerisinde barındırdığı zengin motif yapısı da oldukça dikkat çekmektedir. Yapılan araştırmalar sonucu bu motiflerden bir kısmının mitolojik döneme dayandığı tespit edilmiştir. Bu sebeple mitolojiden edebiyata geçişin de önemli bir eseri olarak değerlendirmek mümkündür. Çalışmamızda eserde geçen motiflerden yalnızca olağanüstülük gösterenler üzerinde durulmuştur fakat genel anlamda bakıldığında olağanüstülük göstermeyen pek çok motif de tespit edilerek konu edindiğimiz gelişme kuramı bakımından değerli sonuçlar çıkarılabilir.

Gerek Türk anlatmalarında gerekse diğer toplumların anlatmalarında pek çok motife rastlanmaktadır. Bu motiflerin farklı zamanlarda farklı toplumların anlatmalarında kullanılması evrensel olduklarını göstermektedir. Gelişme kuramı olarak adlandırdığımız kuram, insan ruhunun her yerde bir olması ve ihtiyaç halinde benzer şeyler yaratabileceğini savunmuştur. Çalışmaya konu edindiğimiz Dede Korkut Kitabı'nda geçen bazı motiflerin benzerleri yoğun olarak İlyada, Odysseia ve Tevrat'ta da tespit edilmiştir. Kamal Abdulla'nın da ifadesiyle geriye gittikçe ve tabiata yöneldikçe tüm insanların kardeş veya akraba olduklarını görmekteyiz. Kök birdir ve bir olan bu kökten ortaya çıkan aşiretler ve kabileler birbirlerinden zaman geçtikçe farklılaşmışlardır ancak yine de birbirlerine oldukça benzemektedirler. Gelişme kuramı ışığında tespit edilenler ise bu ifadeyi destekler niteliktedir. Gerçekten de Odysseus'un başından geçenleri okuduğumuzda bize Beyrek'i hatırlatmıyor mu? Veyahut adak adandıktan sonra çocuk sahibi olma motifinin Tevrat'ta geçen olaylarla benzerliği şaşırtıcı değil mi? Özellikle Dede Korkut'ta geçen Tepegöz motifinin Odysseia'daki Küklop ile birebir örtüştüğü noktalar olduğunu görmekteyiz. Tarih içinde herhangi bir zamanda veya yerde ilişki içinde bulunmamış olan iki toplumda benzer bir anlatmanın yaratılması da gelişme kuramının savunduğu tezi doğrular niteliktedir. Ayrıca Dede Korkut Kitabı ve ele alınan diğer anlatmalar, benzer motiflerin farklı coğrafyalarda nasıl varlık gösterdiğini görebilmemiz bakımından da önemli ipuçları sunabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulla, Kamal (2012). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. (akt. Ali DUYMAZ), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Can, Adem (2011). Homeros Destanları ile Dede Korkut Hikâyeleri Arasındaki Kurgu, Yapı, Tip ve Tema Benzerlikleri. *Turkish Studies*, S. 6 (2), s. 263-286.
- Derdiyok, İ. Çetin (1993). Dede Korkut Hikayelerindeki Olağanüstü Motifler ve Kaynakları. *İçel Kültürü*, S. 27, s. 3-9
- Ergin, Muharrem (1969). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Çalışkan, Erol; Seher, Şerife (2016). Türkmen Efsanelerindeki Cezalandırmaların Toplumsal İşlevleri. *Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu*, C. 2, s. 279-286.
- Çalışkan, Erol; Seher, Şerife (2017). Türkmen Efsanelerinde Vatana İhanet ve Cezası. *İdil Dergisi*, C. 6, S. 34, s. 1715-1733.
- Gökyay, Orhan Şaik (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Homeros (2008). *İlyada*. (çev. Azra Erhat-A.Kadir). İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Homeros (2008). *Odysseia*. (çev. Azra Erhat-A.Kadir). İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (1997). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Köprülü, Fuad (1999). *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Oğuz, M. Öcal vd. (2013). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Sears, Kathleen (2020). *Mitoloji 101*. (çev. Ekin Duru), İstanbul: Say Yayınları.
- Sina, Aysen (2004). Alkestis ve Deli Dumrul. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 23 (36), s. 225-235.
- Şahin, Aysuda (2018). Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikayesi'nde Yapı. *KUSAD*, S. 1 (1), s. 57-43.
- Tevrat*.